

УДК 378096:377

**Самойчук К.О., д.т.н., доц., Ковальов О. О., асист.,
Задосна Н.О., асист.**

Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДЕПОПУЛЯЦІЇ ТА ПРОФОРІЄНТАЦІЇ ШЛЯХОМ РОЗВИТКУ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОЇ УРБАНІЗАЦІЇ ПОЛІЦЕНТРИЧНОГО ТИПУ

Анотація. В статті в контексті вирішення проблеми депопуляції та профорієнтаційної роботи розглянуті методичні засади вирішення проблеми, яке полягає в створенні та розвитку Мелітопольської поліцентричної агломерації. Розглянуто існуючі різновиди агломерацій та рекомендовано найбільш перспективну для впровадження модель. Наведено прогнозовані ефекти від заснування та розвитку Мелітопольської агломерації, кожен з яких свідчить про збільшення попиту на кваліфікованих спеціалістів різних галузей.

Ключові слова: агломерація, регіон, розвиток, перспективи, демографічні проблеми, профорієнтація, депопуляція, децентралізація, поліцентричний

Постановка проблеми. Однією з проблем, які кожного дня вимушені вирішувати працівники закладів вищої освіти (ЗВО) є низька кількість абітурієнтів, які в значному відсотку випадків до того ж мають недосконалу початкову підготовку за фундаментальними дисциплінами майбутньої спеціальності. Цю ситуацію обумовлює низка проблем, які виникли внаслідок нескінченного реформування та оптимізації галузі вищої освіти. Крім цього абітурієнти в масі не бачать перспектив для отримання робочого місця за фахом з гідним рівнем заробітної платні, що також знижує мотивацію не тільки для відповідального ставлення до процесу навчання, але й взагалі для отримання вищої освіти.

Іншу групу проблем являє депопуляція молодого частини населення регіону. Це пояснюється зниженням кількості родин, які приймають рішення давати життя в умовах тотальної бідності та безперспективності, виїздом значного відсотку молодих кваліфікованих кадрів за кордон на заробітки на постійне або тимчасове перебування в зв'язку з відсутністю робочих місць з гідною оплатою праці в регіонах постійного мешкання [1]. В той же час слід зазначити, що для формування одного спеціаліста, навіть без практичного досвіду роботи за спеціальністю держава витрачає значні обсяги коштів, які витрачаються на сплату материнської допомоги, навчання дитини у початковій школі та ЗВО. Таким чином отримуємо парадоксальну ситуацію, коли держава формує більш чи менш досконалих в професійному сенсі робітників за власні чималі кошти по суті в інтересах інших держав.

Третя група проблем пов'язана з низьким рівнем довіри роботодавців до професійних компетенцій випускників ЗВО, що є темою окремого більш глибокого аналізу. Продовження поточної ситуації найближчі 5–8 років призведе до ситуації повної відсутності абітурієнтів для початку у ЗВО, нівелювання ролі та занепаду рівня наукових досліджень, що призведе до втрати продовольчої безпеки, перетворення на країну з відсталою економікою аграрного типу, подальшої тенденції на демографічну та соціальну депопуляцію, знелюднення території Південного Приазов'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки галузь освіти та науки є іміджевим питанням для держави, вона не повинна залишатись осторонь створених діями некомпетентних управлінців проблем галузі. Окрім чіткої та негайної програми дій для виправлення ситуації, що склалася, для залучення до навчання, формування конкурентоздатних спеціалістів з визначеним рівнем професійних компетенцій держава повинна давати чіткі сигнали відносно перспектив молодого спеціаліста після закінчення ЗВО. Доцільно також розгорнути широку пропаганду в школах відносно перспектив країни у випадку продовження соціальної депопуляції. Разом з цим необхідно вести пропаганду, спрямовану на виправлення критичної демографічної ситуації, однак, звісно за відсутності підтримки з боку держави ці міри будуть носити характер випадкових, фрагментарних, несуттєвих досягнень. Враховуючи тенденцію на проведення децентралізації частина цих проблем і механізмів управління мають передаватись органам місцевого самоврядування. Деякі дослідники вважають за доцільне проведення глибокої децентралізації, при якій соціальна та культурна самобутність кожного з регіонів може поєднуватись з потужною регіональною економікою, побудованою на підставі врахування логістичного, культурного, наукового, промислового потенціалу кожного з таких утворень [1, 2]. Однак побоювання центральної влади відносно можливого порушення територіальної цілісності країни та небажання розлучатись з важелями влади та матеріальних ресурсів призводить до буксування реформи. Тим не менш означена тенденція в майбутньому буде набирати оберти, тому доцільно розглядати перспективи регіону в цілому та зокрема освітянської діяльності з точки зору децентралізації [3].

Проведення децентралізації може призводити до утворення окремих регіонів в межах області або іншої територіально-адміністративної ділянки не пов'язаних між собою соціальними, культурними та економічними зв'язками. Інші шляхи розвитку регіонів після децентралізації полягають в утворенні моноцентричної або поліцентричної агломерації [2, 4]. Агломерація як утворення суб'єктів, пов'язаних між собою різними типами зв'язків являє собою групування населених пунктів з невеликою чисельністю населення навколо міста-центру агломерації, адміністративне та культурно-правове регулювання життя в якому відбувається шляхом прийняття відповідних актів виборними представниками муніципалітетів або районних/сільських рад.

Останнім часом значна частина вчених за спеціальністю урбаністики доходить до висновку, що одним з найбільш ефективних шляхів подальшого розвитку окремих територій та їх скупчень є утворення та розвиток міських агломерацій. Однак перш ніж розглянути можливі шляхи розвитку цього напрямку в Херсонсько–Запорізькому регіоні необхідно навести характерні ознаки агломерацій та провести оцінку позитивних та негативних сторін регіону з точки зору утворення та розвитку Херсонсько–Запорізької агломерації з географічним центром на Мелітопольщині.

Шмідт А. В, Безлепкін М. Н, Хмельова Г. А та інші дослідники серед ознак міських агломерацій виділяють такі характерні риси як [2, 4]:

- висока питома вага робітників, не задіяних в галузі сільського господарства;
- наявність міста–центру, чисельність населення в якому складає не менше 100–110 тис, при цьому доля міського населення повинна бути не нижче 10%;
- висока щільність заселення міста та безперервність забудови в ньому;
- високу кількість розташованих поруч з містом селищ–супутників та інтенсивність їх зв'язків з містом–центром;
- наявність потенціалу для розвитку промисловості, науки, сільського господарства, туризму, сфери відпочинку та ін;
- наявність технічних, виробничих, соціально-культурних зв'язків між містом–центром та розташованими поруч територіями.

Таким чином Мелітополь відповідає критеріям з точки зору ознак для потенціального утворення та розвитку агломерації.

Формулювання цілей статті. Для забезпечення сталого розвитку ЗВО, вдосконалення методики викладання та навчального процесу необхідно оцінити методичні засади вирішення проблем депопуляції та профорієнтації шляхом розвитку поліцентричної Мелітопольської агломерації. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі задачі як: розглянути позитивні та негативні ознаки регіону з точки зору потенціального створення агломерації, географічним центром якого може бути Мелітополь; розглянути відомі типи агломерацій, та рекомендувати найбільш перспективну для подальшого розвитку регіону; розглянути вплив утворення агломерації на вирішення проблеми депопуляції та профорієнтації.

Виклад основного матеріалу досліджень. Для оцінки конкурентоздатності регіону на шляху створення агломерації слід провести аналіз позитивних характеристик та негативних рис регіону з точки зору його привабливості для інвестицій як з боку держави, так і з боку потенційних інвесторів. Слід відзначити, що в залежності від обраного напрямку розвитку, агломерація може поширюватись від міста–центру в бік найбільш привабливих та найменш витратних з точки зору інвестицій територій з подальшим включенням в орбіту інших територіальних осередків [5].

Окреслимо ділянку навколо Мелітополя радіусом 75–80 км та окреслимо позитивні ознаки цієї території, серед яких слід виділити:

- розвинену транспортно–логістичну структуру, високу якість дорожнього покриття в центрі, в південному та північному напрямках;

- наявність залізничного транспорту та розгалуженої мережі залізничних шляхів;

- наявність та високий рівень освітніх закладів, серед яких окремо слід виділити ТДАТУ як єдиний авторитетний ЗВО 4 рівня акредитації агротехнологічного напрямку навчання на 120 км в північному напрямку, на 400 км у західному напрямку, на 350 км у південному напрямку та більш 300 км в східному напрямку;

- наявність в регіоні брендів, наприклад «Мелітопольської черешні», розвиток якого дасть змогу залучити потенційних інвесторів світового рівня;

- наявність в регіоні залишків висококваліфікованих фахівців, колишніх робітників чисельних заводів м. Мелітополь;

- наявність в регіоні елеваторів, підприємств переробної промисловості (консервний, олійно–екстракційний, пивоварний, м'ясокомбінат, молокозавод ОЛКОМ, хлібокомбінат);

- наявність залишків промисловості (виробничі площі, технологічні лінії, інфраструктура);

- постійний розвиток інфраструктури м. Мелітополь, створення або оновлення паркових зон, місць відпочинку в районах, створення цікавих архітектурних інсталяцій;

- наявність в регіоні розташованих за межою міста місць культурного досугу та відпочинку, таких як національний музей Камяна Могила, цілючі джерела в м. Терпінні, меморіал, присвячений штурму лінії «Вотан», Старобердянське лісництво та ін;

- недалеко розташування від м. Мелітополь групи курортних осередків, розташованих в 55–75 км від міста на Азовському узбережжі (Кирилівка, Степанівка, Приморський Посад, Тубал) та рекреаційних зон, розташованих на Молочному лімані);

- наявність умов для розвитку альтернативних джерел енергії (сонячної, вітрової, біогазової);

- наявність в регіоні ґрунтів, які є найбільш придатними для вирощування ряду культур, наприклад черешні та винограду;

- наявність в регіоні людей, які володіють підприємницькою ініціативою та необхідними знаннями для створення власних підприємств.

Разом з цим слід окреслити і недоліки, або недостатньо розвинені напрямки розвитку в означеному регіоні, серед яких слід виділити:

- низький рівень статків, який вимушує сімейні пари відмовлятися від народження дітей, а іншу частину мігрувати в пошуках роботи з більш високим рівнем доходів;

- погану логістично–транспортну структуру та дороги низької якості в східному та західному напрямку від м. Мелітополь;

– скорочення набору до ЗВО та кількості конкурентоздатних випускників, які володіють необхідним набором професійних компетенцій, яке в комплексі з соціальною міграцією дають негативний прогноз розвитку території;

– відсутність нормативно-правової бази в питаннях реалізації децентралізації, що гальмує розвиток території та призводить до втрати цінного ресурсу—часу, необхідного для отримання перших результатів від реалізації рекомендованих заходів;

– низький рівень інформованості широкого загалу стосовно рекреаційних зон та курортів Азовського узбережжя (окрім Кирилівки) та низький рівень сервісу в частині з них;

– нерозвиненість транспортно-логістичного зв'язку частини з курортів.

Додавання зусиль більш міцного міста—центру для взаємовигідної співпраці дозволить вирішити значну частину перерахованих проблем. Проблемні місця та перспективні можливості кожного з маленьких селищ зможуть бути представлені на новому в т.ч світовому рівні. Однак враховуючи поточну економічну ситуацію та відсутність вільних коштів у всіх правових, соціально-економічних, виробничих суб'єктів єдиною можливим шляхом може бути формування вимог суспільства до влади з метою прискорення прийняття законодавчо-нормативної та адміністративно—регуляторної бази для проведення децентралізації в зазначеному в законах обсязі [4, 5]. Частково укрупнення регіонів з утворенням меншої кількості нових районів більшої площі вирішується на рівні облдержадміністрацій у вигляді включенні ряду районів до складу більш великого Мелітопольського району. Але поділ лише за адміністративною доцільністю не враховує можливості організації ефективної взаємовигідної взаємодії між містом—центром та периферійними поселеннями. Таким чином наступним необхідним і важливим для розвитку регіонів кроком вважаємо утворення агломерацій на підставі адміністративно—правових актів між представниками влади окремих селищ та представників муніципалітету ядра агломерації.

З метою планування розвитку з точки зору раціональної організації варто розглянути відомі типи агломерацій та обрати найбільш перспективну з урахуванням потенціалу регіону [2, 6]. Відомі спеціалісти з урбаністики виділяють монцентричний та поліцентричний типи агломерацій. Розглянемо переваги та недоліки кожного з них. Моноцентрична модель агломерації являє собою систему, в якій розвиток зосереджений в місті, яке є центром утворення. При цьому місто—центр є осередком, в якому виробляються та передаються необхідні для споживача товари та послуги. До переваг моноцентричної моделі розвитку агломерацій слід віднести можливість зосереджувати ресурси та потенціал території та ефективно спрямовувати його на розвиток окремих ареалів. До характерних рис такого типу розвитку слід віднести можливість будівництва промислових зон, компактних районів для заселення, створення ефективної інфраструктури та розгладженої транспортної мережі. До негативних сторін цього типу розвитку слід

віднести факт поглинання ресурсів центром та перетворення периферії на території з меншим рівнем розвитку та статків. На обмеженому проміжку часу ця модель може демонструвати високу ефективність, та потребує менших капітальних вкладень та інвестицій для реалізації, але з огляду на перспективу більш привабливим є створення та розвиток поліцентричної моделі агломерацій [1, 6].

Поліцентрична модель агломерації передбачає не паразитичне становище центру по відношенню до різних населених пунктів, розташованих на периферії, а розвиток горизонтальних зв'язків в умовах рівноправності з іншими територіями, що входять до складу агломерації. Використання такої моделі передбачає посилення впливу органів місцевого самоврядування, приблизно однаковий рівень життя та статків в ядрі та на периферії, збалансований розвиток всіх суб'єктів на території утворення. Реалізація та розвиток структури такого типу потребує більшої кількості ресурсів (на початковому етапі розвитку), але при наявності на територіях агломерації привабливих для інвесторів точок росту в перспективі впровадження цієї моделі слід рахувати більш ефективним. Це пояснюється тим, що розвиток окремих територій не потребує фінансових вкладень від центру в майбутньому, до того ж будь-яке виробництво вимагає кваліфікованих спеціалістів, що створює попит на підготовку кадрів з означеним набором професійних знань, вмінь та навичок [1, 6].

Таким чином слід констатувати, що в сучасних умовах більш досконалим видом організації соціально-економічного розвитку та ефективної реалізації управлінських рішень є організація та розвиток поліцентричної моделі агломерації. Необхідність початкового вкладення більших за розміром інвестицій компенсується тим, що кінцевим результатом реалізації такого проекту буде підвищення якості життя за рахунок комфортного та раціонального облаштування території, створення привабливого, збалансованого та живого середовища для праці, реалізації творчого та життєвого потенціалу та відпочинку всіх верств населення.

Створення та розвиток Мелітопольської агломерації поліцентричного типу призведе до наступних ефектів [7]:

- наявність розвиненої дорожньо-транспортної інфраструктури дозволить використовувати її для забезпечення переміщення вантажів та грузів, що набуває особливого значення в умовах глобалізації;

- наявність необхідної кількості фахівців достатнього рівня компетенцій, буде забезпечуватись попитом на конкурентоздатних спеціалістів, їх мотивація буде досягатись високим рівнем статків у галузі за рахунок гармонічного розвитку територій;

- високий рівень життя призведе до демографічного буму, можливо спочатку в менш виразному вигляді, але наявність перспектив розвитку та достатній для забезпечення необхідних первинних потреб рівень статків в перспективі призведе до підвищення народжуваності;

– розвиток існуючих в регіоні брендів та торгівельних марок призведе до залучення інвесторів, матеріальні ресурси яких дадуть змогу за рахунок впровадження світових досягнень в галузі досягти нового рівня врожайності, дадуть сигнал для підготовки кваліфікованих фахівців для галузі;

– наявність в регіоні високкваліфікованих кадрів та виробничих площ при раціональному підході дозволить забезпечити розвиток промислових підприємств, які після модернізації або перепрофілювання також можуть бути суттєвим джерелом надходжень до бюджету та створити попит на робочу силу, попереджуючи її виїзд за кордон;

– наявність місць культурного досугу в комплексі з розвитком інфраструктури для відпочинку створить комфортні умови для населення та також сформує запит на нові спеціальності, наприклад ландшафтного дизайнера;

– наявність на території агломерації розвиненого комплексу переробних підприємств за умови подальшого розвитку, підвищення якості продукції, розширення асортименту та диверсифікації напрямків діяльності дозволить розширити ареал споживачів;

– наявність на території утворення сприятливих умов для розвитку альтернативних видів енергії дозволить залучити інвесторів, що за умови захисту інтересів громади (наприклад шляхом прийняття Закону про долю місцевої складової в витратах інвестора) надасть додатковий імпульс для розвитку промисловості та забезпечить попит на кваліфікованих фахівців;

– наявність в регіоні родючих ґрунтів, які є найбільш придатними для вирощування певних агротехнічних культур може стати однією з головних точок росту, особливо при взваженому, привабливому для інвесторів, але державоцентричному підході до відкриття ринку землі;

– наявність на території майбутньої агломерації рекреаційних зон та великого потенціалу для їх подальшого розвитку також є точкою росту та може бути суттєвим джерелом надходжень до місцевих та муніципального бюджетів та також створити попит на кваліфікованих спеціалістів, наприклад фахівців з рекреації та оздоровлення.

Слід зазначити, що наявність майже всіх конкурентних переваг регіону за умови розвитку прогнозовано створить високий попит на спеціалістів різних спеціалізацій. Високий рівень статків який буде забезпечуватись зниженням витрат до центрального бюджету дозволить загальмувати відток населення з країни та дасть поштовх для демографічного буму. Створення та розвиток Мелітопольської агломерації поліцентричного типу на основі професійного дослідження конкурентних переваг та ризиків прогнозовано не тільки дозволить вирішити проблему депопуляції та набору абітурієнтів до ЗВО, але й забезпечить сталий розвиток краю на протязі тривалого часу.

Висновки. В статті розглянуто методичні основи вирішення проблеми вдосконалення навчального процесу через вирішення проблеми депопуляції та низького набору абітурієнтів до ЗВО, яке досягається шляхом створення та розвитку Мелітопольської агломерації поліцентричного типу. Подальший

розвиток територій України буде відбуватись шляхом реалізації політичної та економічної децентралізації, почати яку доцільно зі створення та розвитку Мелітопольської поліцентричної агломерації. Окрім переваг поліцентричного способу організації, реалізація культурної, економічної та соціально-політичної інтеграції та поглиблення зв'язків між містом-центром та оточуючими його по радіусу населеними пунктами надасть змогу вирішити проблему залучення абітурієнтів до ЗВО. Високий рівень заробітної платні забезпечить попит на кваліфікованих спеціалістів з означеним набором професійних компетенцій, дозволить забезпечити відкриття нових та розвиток існуючих спеціальностей, вдосконалювати навчальний процес та впроваджувати методичні рекомендації для забезпечення випуску професійних конкурентоздатних фахівців.

Список використаних джерел.

1. Агаева Л.К., Анисимова В.Ю., Безлепкина Н.В. Новая концепция развития региональной экономики: кластерная основа: монография / под общ. ред. Н.М. Тюкавкина. Самара: Изд-во «Самарский университет». 2014. 308 с.

2. Хмелева Г.А. Современные научные подходы к управлению территориальным развитием в регионе // Вестник Самарского государственного университета. 2013. № 7(108). С. 89–94.

3. Parr, J.B. Perspectives on the City-Region//Regional Studies, vol. 39.5, 2005. pp. 555–566.

4. Гринчель Б.М., Антонова А.А. Измерение динамики агломерационных процессов в региональной экономике // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз, №5(23), 2012. С. 79–90.

5. Власова Н.Ю., Анимица Е.Г. Концепция городских агломераций в урбанистической политике: реальность и теоретический подход // Уральский государственный экономический университет. Екатеринбург. 2011.

6. Смирнягин Л.В. Агломерация: за и против. // Городской альманах, № 3. - М.: Фонд «Институт экономики города», 2008. С.162–174.

7. Лола А.М. Основы градovedения и теории города. М.: Изд-во: «КомКнига». 2005.

Samoichuk K.O., Kovalyov A.A., Zadosna N.A. The methodical background of the problem of depopulation and professionalization by the way of development of melitopol urbanization of polycentric type

Summary. In the context of the solution of the problem of depopulation and career guidance, one of the possible solutions to the problem is the creation and development of Melitopol polycentric agglomeration. The existing types of agglomerations are considered and the most promising model for implementation is recommended. The predicted effects of the founding and development of the Melitopol agglomeration are presented, each of which indicates an increase in demand for skilled specialists from different industries.

Keywords: agglomeration, region, development, prospects, demographic problems, vocational orientation, depopulation, decentralization, polycentric.